

Др Ристо КИЛИБАРДА

МЕТОДОЛОШКИ ПОГЛЕД НА ПРОУЧАВАЊЕ ТРАНЗИЦИЈЕ У ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКИМ ДРУШТВИМА

Има ли смисла бавити се методологијом научног проучавања транзиције у постјугословенским друштвима? Чини се да има, а на што упућују бар два сљедећа разлога:

Први разлог: Транзиција је једна од кључних, скоро магичних ријечи у постјугословенском идеолошкополитичком вокабулару. Она је то попут ријечи: Демократија, Реформе, Европски пут, Трансатлантске асоцијације.

Ове кључне, готово магичне ријечи обављају одређене улоге значајне за актуелне политичке режиме – за њихово функционисање и опстајање. Демократија, Реформе, Европски пут, Трансатлантске асоцијације иницирају и индицирају дојам о напретку, о свеопштем прогресу, о оптимистичкој перспективи која се већ помаља на хоризонту, која само што није на дохват руке. Ове ријечи формирају представу о томе да је друштво кренуло *узлазном путањом*. И представу: да националне власти усмјеравају своја друштва *европском стазом*, која ће их, за кратко вријеме, довести до општег просперитета.

За разлику од њих, транзиција обавља другу не мање значајну улогу: улогу рационализације – осмишљавања и оправдавања – тога што се на хоризонту још не помаљају ни демократија, ни реформе, ни прикључци Европи и њеним асоцијацијама, што живи живот још тоне према дну социјалне „литосфере”. Транзиција би требало да спријечи урушавање ефемерним промјенама изазване наде, да осујети њено начињање песимизмом и нихилизмом.

Основано је претпоставити да су *демократија, реформе и транзиција* Свето тројство постјугословенске посткомунистичке мито-

логије које ео ipso надилази онострано оностраним, које улива херкуловску снагу моћним и прометејску утјеху немоћним. Ноам Чомски (у *О језику и одговорности*) пише: „Постоји стандардна шала да је језик дијалект са армијом и морнарицом”.

Други разлог: И поред тога што друштвена наука посједује способност објективног дистанцирања – што посједује сазнајни имунитет, наравно, релативни, не апсолутни – није још баш лако да подноси оптерећење ове врсте, које је, истина, изваннаучно али које се зна вјешто прерушити, и прерушава се, као научно. Уосталом, није незнано да се наша друштвена наука, у претходном периоду, није увијек успјешно носила са сличним притисцима.

Ако је управо казано основано – а чини се да је – онда би прва методолошка сугестија, која би се односила на проучавање транзиције, била сљедећа: на тврдњу да постјугословенска друштва у транзицији треба гледати као на *хипотезу* која има смисла, која је основана а не нипошто као на суд који је, у сазнајном погледу, *извјестан, неспоран, доказан аксиом*. Друштвена наука а priori и не зна, нити може да зна, да ли је стање у коме се, нешто више од једне деценије, налазе постјугословенска друштва, заиста транзиција. Она се по томе разликује од идеологија и политичке прагматике, које умишљају да а priori знају и оно што, објективно гледано, а priori не могу знати – за њих постоји и нужно је све оно што се на највишем мјесту каже да је нужно и да постоји. „Комесар је рекао да Бога нема – и нема га”.

Између друштвене науке и идеологија требало би да постоји разлика – која, нажалост, увијек не постоји – слична оној какву је Сократ повукао између себе и оних својих савременика који су се сматрали мудрим и које су и други држали за мудре: „На повратку, вели Сократ, размишљао сам у себи да сам ја ипак мудрији и од тог човјека, јер, као што се чини, ниједан од нас двојице не зна ништа ваљано и добро, али он мисли да зна нешто, а у ствари не зна, док ја као што не знам, и не мислим да знам. Ја сам, чини ми се, бар нешто мало мудрији од њега, и то баш по томе што и не мислим да знам оно што не знам”. Пророчиште у Делфима казало је да је Сократ најмудрији човјек. И поред тога што је ову тврдњу изрекао бог, и поред тога што му је иста морала ласкати, Сократ је није прихватио на вјеру, већ ју је подвргао провјери. И због тога је страдао – провјеравањем ове тврдње стекао је много непријатеља који ће га, напokon, оптужити да квари омладину и осудити на смрт. Сократ је оставио науци у аманет двије важне поуке: *прву*, да је за науку вр-

ховно божанство *провјера*, и *другу*, да је бављење науком излагање, често, опасном ризику.

Транзиција је, према дефиницији, прелаз из једног стања у друго, из једне фазе развоја у другу, из старог у ново. Она је процес који се одвија у три фазе: *прва* је – заметање ембриона новог, *друга* је – ницање и изницање клица новог, а *трећа* је – израстање, из ових клица, *изданака*, младара, љетораста новог, да се послужимо овим ботаничким терминима.

Да би процес транзиције био на дјелу, да би се фактички одвијао, неопходно је да се у *бићу* старог догоде суштинске промјене – не било какве, нити било које него искључиво оне суштинске, које ће произвести заметке, клице и изданке новог.

Којег новог? За друштвену науку то је, такође, загонетка коју она ваља да ријешити. Загонетка није само препознати заметке, клице и изданке новог. Загонетка је и дешифровати *којег*, *чега* новог – чији су то ембриони, клице и изданци.

Сем ове двије енигме друштвена наука се мора бавити још једном енигмом: тачним идентификовањем *старта* транзиције. Да ли су постјугословенска друштва, на глобалном плану, деведесетих година прошлог вијека, кренула *од* самоуправног социјализма или *од* бирократско идеологизираних интерпретација и имплементација и имплементација марксизма? Јесу ли, на економској равни, стартовала *од* самоуправног модела тржишне економије или *од* државнодириговане економије или *од* неке мјешавине оба модела? Да ли се у сфери политике кренуло *од* плурализованог једнопартизма или *од* једнопартијског монополизма и монолитизма? Да ли су сва постјугословенска друштва кренула са исте *црте*?

Пошто на ваљан начин обави овај посао, друштвена наука прелази на *слједећи*: препознавање ембриона, клица и изданака новог. Све док све ови не „обоје” научним „лакмус папиром” наука има посла само са хипотезама. Да ли је приватизација на начин на који се одвија у постјугословенским друштвима клица новог? Да ли је клица новог бујање вишепартизма – у Црној Гори је, на примјер, почетком деведесетих година, формирано на десетине политичких партија. Да ли су то општи, непосредни и тајни избори? А шта је са повампирењем шовинизма и са крвавим распадом *друге* Југославије? Јесу ли и то клице, односно, изданци новог?

Слједећа енигма која чека друштвену науку, је дешифровање: *куда се иде, у ком смјеру, према чему?* Иду ли постјугословенска дру-

штва према капитализму којег је досегао развијени Запад или према најранијој фази западноевропског капитализма – према режиму првобитне акумулације капитала? Иду ли ова друштва према економској и политичкој еманципацији или им је одредиште периферија свјетског капитализма? Да ли је транзиција у правној сфери транзиција према систему правне државе или је то транзиција према новом облику правног волунтаризма, још рђавијег од оног комунистичког који је био, на неки начин, ограничаван идеолошким „над ја” а овај ничим није спутан? Да ли је транзиција у области духовне културе транзиција према „цвјетању сто цвјетова” или је то транзиција према националистичком једноумљу и безумљу – према његовој крајње десној варијанти: према нацишовинизму?

Проф. Ђуро Шушњић ових дана пише („Побједа”, 24. 05. 2003, стр. 35): „Ако хоћеш да упознаш друштво у коме је пропало скоро све што је било лијепо, добро, истинито и свето, онда сврати до нас”.

А шта је са демократијом, са том величанственом фасадом исувише скромног ентеријера? Иде ли се према њеном *узлету* опадањем учешћа бирача на општим, непосредним и тајним изборима – тиме што се све већи постотак њих одриче свог права да бира; извјесно је да се одриче; неизвјесно је да ли то своје право препушта другима. Мало је вјероватно да пораст одрицања да се користи своје бирачко право није одговор на освијешћену *немоћ* да се утиче.

Иде ли се према *узлету* демократије замјеном демократског легитимитета позитивноправним легитимитетом иза којег не стоји демократски легитимитет?

Прије петнаестак дана Црна Гора је бирала и изабрала председника Републике. Његов избор, неспорно је, има правни легитимитет – за њега је гласало преко 50% (тачно 63,03%) од оних који су изашли на изборе. Него, његов избор би имао правни легитимитет да је за њега гласало и 5% *укупног* бирачког тијела, под условом да је тих 5% више од 50% *изашлих на изборе*. Али, његов избор *нема* демократски легитимитет јер за њега није гласало више од 50% *укупног* бирачког тијела (гласало је свега 30,46% *укупног* бирачког тијела). А 30,46%, чак ни 50% *укупног* бирачког тијела, нема демократски легитимет. Има га једино подршка *изнад* 50% *укупног* бирачког тијела.

Замјена демократског легитимитета позитивноправним легитимитетом иза којег не стоји демократски легитимитет, отвара процес *отуђивања* народног суверенитета и *ревизије* теоријског темеља мо-

дерне демократије – теорије о неутуђивости народног суверенитета. Или, другим ријечима, ова замјена удаљава модерну демократију од Русоа а приближава је Локу. Оци модерне европске и америчке демократије нијесу се сматрали идејним синовима Џона Лока већ „бесмртног Жан Жака”, како се изразио Максимилијан Робеспјер.

Све мање интересовање грађана да изађу на избору, што је евидентно и код старих демократија, није разложен разлог за замјену демократског легитимитета позитивноправним иза којег не стоји демократски легитимитет. То је прије разлог за мијењање постојећих демократских форми, које су, по свој прилици, већ истрошене, похабане јер више не мотивишу грађане на демократску партиципацију и разлог за проналажење нових адекватнијих форми. Античка Атина је овај проблем рјешавала тако што је сиромашним за учешће у раду скупштине плаћала а богате је, за неучествовање, глобила (и то високим новчаним казнама). Не мислим да је овај античкоатински метод, за савремено доба, добар. Али, добра је античкоатинска *свијест* о неопходности проналажења начина на који се грађани могу мотивисати да партиципирају у владању.

Друштвена наука се мора ослањати на релевантну аргументацију. Ова има више нивоа: темељ су чињеница; врх су теорије и системи. Ниједан од нивоа аргументације није лишен интерпретирања. Тога није лишен ни чињенични ниво. То је главни разлог што се истом аргументацијом могу бранити, односно, доводити у сумњу различите, чак и супротне хипотезе. Томе се, вјероватно, дугује, што многе недоумице, које се односе на транзицију, нијесу још промијениле статус недоумице, већ су и даље у истом статусу.

Dr. Risto KILIBARDA

A METHODOLOGICAL REVIEW OF TRANSITION STUDY
IN THE POST YUGOSLAV SOCIETIES

Summary

This paper consists of several general methodological suggestions regarding the scientific study of transition in the post Yugoslav societies, which are, at the same time, the post socialist societies.

These suggestions seem to be essential for the role the term transition has, and significant for functioning and survival of political regimes – owing to its rationalising role. The first methodological suggestion would be that the allegation the post Yugoslav societies in transition to be a social science is to be observed as a hypothesis, with certain sense, but not as an undisputable statement. The other suggestions relate to the need for science to establish autonomously: a) the beginning of the transition – conditions from which the process of transition has started; b) indicators of the new emerging from the old; c) direction of transition processes.